

Сидір Кіраль,

доктор філологічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: lingvo_dek@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3925-3203>

**ВЛАСНИЙ ГОЛОС ЕЛЕОНОРИ СОЛОВЕЙ: ЮВІЛЕЙНІ
РОЗМИСЛИ ПРО БІОБІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК**

**Рец. на кн.: Елеонора Соловей: біобібліографічний покажчик /
[уклад. Е. С. Соловей, бібліогр. ред. Н. Г. Павлів]; вид. 2-е, доп.
Київ : Дух і Літера, 2024. 88 с. (Серія «Вчені НаУКМА»).**

Гортаючи сторінки біобібліографічного покажчика «Елеонора Соловей»⁴, пригадав актуальне й понині твердження талановитого українського письменника, публіциста Т. Зіньківського (1864–1891), який у листі до Б. Грінченка від 25 липня 1889 р. наголошував на тому, що «в бібліографіях різних сторін укр[аїнського] життя й науки є велика потреба, а тим часом, окрім спільного покажчика Комарова, у нас нічого сенько немає. Тим часом, **без покажчиків жадна наукова праця серйозна стає неможлива**, сливе, без

знаття повної або хоч найважливішої літератури речі будеш тільки,

⁴ Елеонора Соловей : біобібліографічний покажчик / [уклад. Е. С. Соловей, бібліогр. ред. Н. Г. Павлів]; вид. 2-е, доп. Київ : Дух і Літера, 2024. 88 с. (Серія «Вчені НаУКМА»). Покажчик вийшов із нагоди 80-річчя від дня її народження, яке припало на вересень 2024 р. – С. К.

окрім втрати часу, Америку відкривати» (виділення наше. – С. К.)⁵. Ці слушні міркування «апостола молодії України» (Д. Мордовець), на жаль, маловідомі широкому загалові, однак втішає те, що «бібліографічний сюжет» рецензованого видання дає підстави з усією відповідальністю заявити, що знана в Україні та поза її межами Елеонора Соловей, українська науковиця, докторка філології, професорка, критикиня, членкиня Національної спілки письменників України та Українського центру Міжнародного ПЕН-клубу, цілковито поділяє цю гадку свого попередника, оскільки вважає бібліографію важливою складовою будь-якої науки. На підтвердження назвемо кілька довідних фактів: насамперед, ювілярка, що дуже важливо, як і в першому виданні покажчика у 2015 р., так і тепер, у 2024 р., постає «автоукладачем» свого наукового доробку. А важливо це тому, що до сфери її наукових зацікавлень належать не лише історія української літератури, теорія літератури, компаративістика, а й історія російської літератури.

Беручи до уваги суспільно-історичні реалії нашого трагічного сьогодення (геноцидна російська війна проти України), Елеонора Степанівна мала усі підстави зробити відповідну «чистку» бібліографічних записів. Однак авторка свідомо цього не вчинила і не відмовилася від свого радянського та пострадянського доробку про російську літературу. Те, що Е. Соловей не «приховала» (!) свого вибору років юності та наукової зрілості, як би це парадоксально не звучало, варте уваги не лише в контексті другої пол. ХХ ст., але й сьогодення. Найперше – це незаперечне свідчення наукової чесности авторки, по-друге, у виборі літературних «братніх» імен (і не тільки!) дослідниця ніколи не керувалася ідеологічною кон'юнктурою, оскільки йшлося про літературу як мистецтво слова (саме такі твори завжди були в критичному та науковому «дозорі» Е. Соловей). По-третє, сама упорядниця покажчика в розмові з автором цих рядків слушно зауважила, що «неповнота

⁵ «Віддати зумієм себе Україні»: Листування Трохима Зінківського з Борисом Грінченком / вст. ст., підгот. текстів, передм. С. С. Кіраля. Київ, Нью-Йорк. 2004. С. 157–157. До слова: несправедливо забуте ім'я Т. Зінківського нарешті вписане в акад. видання історії української літератури у 12-ти томах окремим розділом «Трохим Зінківський» (Київ, 2020. Т. VII. Кн. 1. С. 489–530). – С. К.

бібліографії робить її частиною того «міфотворення», якого без нас вистачає», а «крім того, був час, коли мене тільки там друкували, а тут ні» (йдеться про російську та українську періодику). І це насправді так, адже в розлогу інтерв'ю Олега Рарицького з упорядницею покажчика опубліковано віднайдений В. Кіпіані в архівах КГБ показовий у цьому аспекті текст документа мовою оригіналу, у якому мовиться, зокрема, про те, що Елеонора Соловей під час «работы в редакции газеты “Молодий буковинец” в Черновицкой обл. в 1967 году и учебы в аспирантуре Литературного института им. Горького в Москве в 1970 году занималась распространением **антисоветской литературы**. Поддерживала близкие взаимоотношения с **националистически настроенными** Кочуром Г. П., Коцюбинской М., Кириченко С.» (виділення наше. – С. К.)⁶.

Тут варто згадати ще два важливі «бібліографічні факти». У 1998 р. Е. Соловей у співавторстві з А. Даниленком, професором кафедри сучасних мов і культур Нью-Йоркського Університету Пейс, вихідцем із України, підготувала ґрунтовну «бібліографічну передмову» (саме так визначимо її жанрову своєрідність) «Юрій Шевельов (Шерех): штрихи до портрета науковця» для «Матеріялів до бібліографії»⁷ видатного мовознавця та літературознавця-емігранта⁸, структуровану відповідно до бібліографічних гасел, згрупованих у першому та другому розділах видання (1. Мовознавство. Філологія. 2. Література. Театр. Кіно. Публіцистика. Інше).

Відомо, що видатний славіст, наголошує Е. Соловей, після переїзду до США «ревізував свої пріоритети» і за самовизначенням бачив власне наукове майбутнє в цій країні насамперед як мовознавець. На підставі скрупульозного аналізу праць Ю. Шевельова, уміщених у другому розділі «Матеріялів», авторка доходить законо-

⁶ Див.: «Карб вільнодумства»: літературознавиця Елеонора Соловей у призмі шістдесятництва (до ювілею письменниці) / Інтерв'ю ініціював і записав Олег Рарицький, д-р філол. наук, проф., військовослужбовець ЗСУ. *Українська літературна газета*. 2024. Ч. 10 (366), жовт. – С. К.

⁷ Загалом «Матеріяли до бібліографії» Ю. Шевельова містять, крім названих, ще два розділи: 3. Редакторська праця. 4. Varia. – С. К.

⁸ Юрій Володимирович Шевельов (Юрій Шерех). Матеріяли до бібліографії / [упоряд.: А. Даниленко, Л. Чабан] ; Укр. Вільна Акад. наук у США, НАНУ, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Нью-Йорк : [б. в.], 1998. С. 11–37.

мірного висновку: ще до війни «література виразно “пробивається” крізь мовознавчі студії» вченого, адже в його працях «Традиція й новаторство в лексиці й стилістиці І. П. Котляревського» (1940), «Стиль політичної лірики П. Г. Тичини» (1941) «поєднано літературу як матеріал – і мову, стиль, стилістику як предмет дослідження». До того ж Е. Соловей цитує мудрий та повчальний вислів Ю. Шевельова, що бібліографія – це особлива та вразлива наукова «дама», бо «доки до неї не втручається політика, – не бреше»⁹. Цю настанову знаного науковця, як зізналася, вважає «дуже важливою», отож при укладанні другого видання власного покажчика твердження Ю. Шереха вочевидь було таки визначальним.

Тут варто нагадати й про те, що бібліографія завжди була під пильним «ідеологічним» оком відповідних советських спецслужб, зокрема вже згаданого КГБ (дисиденти жартома розшифровували цю аббревіатуру як «контора глибокого буріння» або як організація «хлопчиків у білих комірцях»). Ймовірно, що саме це мав на увазі Ю. Шевельов, коли йшлося про бібліографію як таку. Зрештою, вимережуючи найпривабливіші риси Ю. Шереха-критика, літературознавця, Е. Соловей акцентує увагу на визначальних, а саме: «все передумане висловлювати доказово, одверто і прямо, без евфемізмів», «уникає обтічності, приблизності думки», а відтак найбільше боїться неправди: «Усе великою мірою правда, – твердив Ю. Шерех, – але далеко не повна правда, а неповна правда – це й неправда»¹⁰. На наше глибоке переконання, і міркування Ю. Шереха про бібліографію, і означені дослідницею наукові принципи вченого слугують отим «ключем» для розуміння згаданого попереду факту, чому Е. Соловей не відмовилася від своїх праць на російську тематику і не побоялася включити їх до другого видання біобібліографічного покажчика у роки війни росії проти України.

Другий «бібліографічний факт» пов’язаний із тим, що бібліографія завжди цікавила Е. Соловей як справжнього науковця. Про це свідчить її рецензія на покажчик праць відомого українського літературознавця Мирона Петровського, уміщена на сторінках

⁹ Там само, с. 27.

¹⁰ Там само, с. 34.

часопису «Критика»¹¹. Рецензентка, зокрема, міркує й про те, що його вихід «...дає підстави з надією дивитися на стан цілої бібліографічної галузі, який зазвичай оптимізму не навіює». Такий «бібліографічний песимізм» авторки був небезпідставним, бо, скажімо, Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України у 2018 р. започаткував щорічний Всеукраїнський «Біографічний рейтинг» у чотирьох номінаціях: «Життєпис», «Колективна біографія», «Джерела біографії» та «Біобібліографічний показник» із метою підтримки видання та популяризації наукової біографічної продукції, котра з різних причин доступна обмеженому колу читачів, що несправедливо і щодо авторів, і щодо користувача, позбавленого змоги повноцінно задовольняти свої інформаційні потреби. На жаль, у силу певних обставин після трьох років «життя» рейтинг перестав існувати.

З часу опублікування згаданої рецензії минуло 16 літ, утім, як же актуально звучать висловлені зауваги Е. Соловей про отой «ключ» або «код», яким оволодівши, дослідник, як приміром В. Панченко у довершеній передмові «Літературознавчі медитації Елеонори Соловей», може «відчитати» у захованих бібліографічних позиціях «живу історію книжок, ідей, людей». Проглядаючи цей невеличкий «рецензійний» текст про бібліографію колеги-науковця, ловив себе на думці, що по суті свій він є «автобіографічним», адже з рецензованого нами показника також постає непроста доля вченої-літературознавиці, якій довелося зазнати переслідувань, що аж ніяк не сприяло всебічному розквіту Богом даному талантові.

Як і М. Петровський, ювілярка теж належала до «внутрішніх емігрантів» радянської доби, і це чудово ілюструють відповіді Е. Соловей на запитання анкети «Літературної України» за 1995 р. (26 січ. С. 4. Рубрика «Анкета “ЛУ”»), часопису «Слово і Час» за 1996 р. (№ 4–5. С. 78–81. Рубрика «Автопортрет») та опубліковане недавно згадане інтерв'ю з проф. О. Рарицьким. Не можна не погодитися зі слушним зауваженням рецензентки, що так звана горбачовська «перебудова» ніби й скасувала оту ненависну

¹¹ Мирон Петровский : Биобиблиография / сост. Ю. Веретенникова; под ред. С. Захаркина и А. Пучкова. – Киев : Издат. дом А+С, 2007. 84 с. Див.: Критика. 2008. Число 7–8. С. 33.

кагебістсько-комуністичну цензуру, однак, на превеликий жаль, ці «нові часи» «принесли не лише нову риторика, а й нову кон'юнктуру та нові спокуси». М. Петровський, «герой цієї бібліографії», попри всілякі негаразди зумів, наголошує Е. Соловей, «завжди залишатися собою». Ці слова прикладаються і до самої рецензентки, яка всякчас перебувала на власній «території душі» – людини та вченої – зі своїм упізнаванням голосом: голосом серця, голосом видатної дослідниці українського слова. Зрештою, бібліографія як така – це візитівка не лише окремої видатної постаті, а української науки загалом.

Е. Соловей поділяє думку автора передмови до покажчика М. Петровського, що такі видання насправді можуть бути й «захопливими для читання», – і рецензований покажчик є тому підтвердженням. Так, наприклад, у змережаних Е. Соловей рядках про основні дати її життя й творчої діяльності читач дізнається про молдавське коріння критикині – народилася в селі з милозвучною назвою Верхні Хологори на півночі Молдови¹², батька одразу після її народження було безпідставно репресовано (відбував покарання у таборах Далекого Сходу), із 10-ти років неволі відбув лише 5 через хворобу та за відсутністю «складу злочину». У 1950 р. родина переїхала в Чернівці, і це місто стало для дослідниці творчості В. Свідзінського найкращою столицею її молодості та здобуття освіти, незабутнім місцем зустрічі зі знаковими особистостями, які мали неабиякий вплив на її подальшу долю, – це викладач зарубіжної літератури університету проф. Олексій Чичерін та znana нині дисидентка, шістдесятниця Михайлина Коцюбинська.

А з яким інтересом прочитується уже згадана попереду блискуча вступна стаття незабутнього В. Панченка, який справедливо зауважив, що «читання бібліографічних покажчиків завжди дарувало йому неабияку втіху», оскільки кожного разу це було несподіване відкриття імен, творів, яких із якоїсь причини не зауважив раніше.

¹² Про малу батьківщину, яку люблячи називала «сонячною республікою», Е. Соловей ніколи не забувала, відстежувала розвиток молдавської літератури, про що свідчить, наприклад, її рецензія «Поезія краю доїн» (*Дніпро*. 1974. № 9. С. 153–155) на антологію молодих поетів Молдови «Весняні кодри», що побачила світ у видавництві «Молодь» (Київ, 1973). – С. К.

Тому, наголошує В. Панченко, покажчики для дослідника є «неоцінним скарбом, а якщо маєш справу із покажчиком персональним, то втішишся ще й радістю наближення до людини, яку начебто й добре знав, проте хронологія її праць неодмінно додасть чимало нового до того твого знання»¹³. І ці слова-зізнання сповнені не лише глибокої поваги та пієтету до Е. Соловей у різних вимірах її життя та долі, а й – і що дуже важливо – є воістину правдивими, які насамперед адресують собі. Володимир Євгенович, як зізнається, добре знав пані Елеонору, а ж такої розкоші не зазнав, оскільки моє спілкування, мовлячи словами славної Михайлини Коцюбинської, було «цюхвилинним»: на конференціях, літературних вечорах, презентаціях, випадкових зустрічах на вулицях Києва. Правда, у Чернівцях на V Міжнародному конгресі українців мав щастя сидіти поруч із Елеонорою Степанівною в автобусі, який довозив нас до готелю. І ця мила недовга розмова запам'яталась назавжди, бо світла аура співрозмовниці надихала, навіть знімала втому від конференційної біганини.

Отож читання рецензованого покажчика стало для мене отим своєрідним «наближенням до дому» (В. Свідзінський) візрцевої наукової проби українського літературознавства, відкриттям «таїни невідомого», яке завжди дарує особливу радість та насолоду.

Оскільки в рецензії, зважаючи на її лімітний обсяг, неможливо сповна охарактеризувати непересічний науковий доробок Е. Соловей (цьому питанню доцільно присвятити не одну статтю, а то й повноцінну монографію), зупинимось, так би мовити, на «ключових» бібліографічних записах, які в сукупності дають змогу уявити принаймні різноаспектний «літературознавчий портрет» ювілярки. Зауважимо, що покажчик побудовано за хронологічно-алфавітним принципом й охоплює такі розділи (нумерація наскрізна, всього 444 записи): 1. Опубліковані праці. 2. Неопубліковані праці. 3. Упорядкування та редагування. 4. Література про життя та діяльність Е. Соловей. А також один Додаток: «Слово при врученні премії імені Василя Стуса Елеонорі Соловей» Михайлини Коцюбинської, виголошене 14 січня 2007 р. в Будинку вчителя в Києві.

¹³ Панченко В. Літературознавчі медитації Елеонори Соловей. *Елеонора Соловей. Біобібліографічний покажчик* ..., с. 9.

Хронологічні рамки покажчика містять записи за 1963–2024 рр. Така «неускладнена» рубрикація, на перший погляд, видається доцільною щодо пошуку необхідної інформації, та водночас і «приглушує» доробок Е. Соловей у жанровому аспекті. Отож варто було б у першому розділі вочевидь згрупувати записи за такими підрубриками: 1. 1. Монографії. 1. 2. Статті. 1. 3. Передмови, післямови. 1. 4. Рецензії.

Читач при бажанні, зрозуміло, і так віднайде необхідні позиції в покажчику, однак використана наскрізна подача бібліографічних записів не одразу «візуалізує/оприявнює» щедрий та поважний науковий доробок літературознавиці. Прикро, що не введено описів відгуків на дисертації та автореферати, відгуків опонентів, наукового керівника до розділу «Неопубліковані праці», адже це також цікавий жанр наукового стилю, бо іноді ці праці є по суті своєрідними мікростудіями з того чи іншого малодослідженого питання. Якщо вже зайшла мова про неопублікований доробок, то для майбутніх дослідників варто було б подати, так би мовити, «заохочувальну» інформацію про листування (принаймні хоча б перелічити імена адресатів!). Зрештою, наукова географія Е. Соловей значно збагатилась би (на жаль, не оприлюдненою) інформацією про її участь у міжнародних, всеукраїнських наукових зібраннях та конференціях із зазначенням тем доповідей/виступів. Адже все це також потребує належної підготовки, а заявлені нею теми не безінтересні для вивчення наукового «портрета» вченої.

У покажчику мою увагу привернули ясні рецензії Е. Соловей, якими похвалитися може не кожен науковець. За нашими підрахунками, тут зафіксовано 69 опублікованих та 11 неопублікованих. Зрештою, покажчик і відкривається рецензією за 1963 р. на сторінках газети «Радянська Буковина» із дуже символічною назвою «Великий друг людей» про Юліуса Фучика. Назва, як на мене, ключова, бо таким «великим другом» для багатьох письменників, науковців, особливо молодих, і постає сама Е. Соловей як критикиня. Аби пізнати її стиль як рецензентки, мною вибірково опрацьовано 45 рецензій за різні роки – від чернівецької багатотиражки «Радянський студент» до поважних столичних часописів «Дніпро», «Слово і Час», «Вопросы литературы», «Литературное обозрение» та ін. Таке ретроспективне

читання стало власне тим цікавим процесом, який В. Панченко влучно охрестив у згаданій передмові «радістю наближення до людини»¹⁴.

І це «наближення» таки відбулося: Е. Соловей, безперечно, має свій голос не лише як критик (літературний, театральний, мистецтвознавчий, кінокритик), але як авторитетна дослідниця в історії української гуманітаристики загалом. До того ж цей голос неймовірно потужний, особливий, об'єктивно-шляхетний (навіть і тоді, коли доводилося називати речі своїми іменами, як, наприклад, про збірку М. Томенка «Між берегами днів» (1972) чи Ірини Жиленко «Соло на сольфі» (1965)). Зрештою, обраний псевдонім «Зоренко» теж не випадковий, оскільки «фаховий зір» Е. Соловей, починаючи вже з перших критичних виступів на сторінках «Радянської Буковини», що особливо дивує, був завжди проникливим, осяйним, сфокусованим на красу в усьому. Та й за своєю іменною партитурою та вибором художніх текстів рецензований репертуар Е. Соловей насправду вражає ерудованістю, теоретичними знаннями, професійністю, тонким відчуттям слова, вимогливістю, багатою літературною мапою (в іменному покажчику відображено майже 310 прізвищ): Марієтта Шагінян, Ірина Жиленко, Симоненко, Базилевський, Палагута, Меламуд, Чичерін, Логвин, Наталя Мазепа, Какоянніс, Звягінцева, Будний, Соколов, Маршак, Наталя Кузякіна, Галина Гордасевич, Мовчан, Ліна Костенко, Михайлина Коцюбинська, Світличний та багато ін. І цю літературну мапу можна небезпідставно назвати «Україна та світ». Бо саме такою постає із цього біобібліографічного видання літературознавча та людинознавча «територія душі» нашої славної ювілярки. На моє глибоке переконання, неабиякий доробок Е. Соловей як авторки рецензій заслуговує на окреме видання (тут пульсує тогочасне літературне життя з його здобутками і втратами), адже не кожен дослідник виявить бажання (будьмо правдивими) погортати у залі бібліотеки запилені газети й журнали.

На окрему розмову заслуговує доробок Е. Соловей як літературознавиці, зокрема авторитетної дослідниці філософської лірики. Особливо плідним на ниві науки був той період, коли Е. Соловей у 1988 р. після вимушеного звільнення з Інституту літератури

¹⁴ Там само.

ім. Т. Шевченка через арешти української інтелігенції в 1972 р. знову повернулася у рідні пенати аж через 15 літ. Правда гірка в тому, що незадовго до цієї дати одне із київських видавництв у 1985 р. відмовило авторці в оприлюдненні монографії «Сила образного слова: етюди про поетичну метафору», а також попри наявні схвальні висновки знаних вчених Є. Адельгейма та А. Макарова відхилило проспект іншої – «Чи вміємо ми читати?». З приходом в Інститут Е. Соловей було залучено до написання відповідних енциклопедичних гасел для «Української літературної енциклопедії», УРЕ, Шевченківської енциклопедії, підготовки історії української літератури XX ст. А в 1991 р., рівно через три роки після повернення, у видавництві «Дніпро» виходить нарешті монографія Е. Соловей «Поезія пізнання: (філософська лірика в сучасній літературі)», яка здобула прихильну критику в пресі в рецензіях Михайлини Коцюбинської та Анатолія Ткаченка. У 1992 р. блискуче захищає докторську дисертацію.

Власне, з того часу й розпочалася її епоха «свідзінськості», а насправді відкривавча місія щодо повернення не лише українській, а й світовій культурі репресованого імені поета світового рівня Володимира Свідзінського (у дисертації та згаданий монографії йому та Антоничу присвячено окремий розділ), про що свідчать бібліографічні записи за такими номерами: 133, 135, 156, 165, 175, 178, 187–189, 204–206, 208–209, 212, 215, 220, 223, 225, 227, 230, 232, 234–236, 239, 253, 257, 263, 275, 278, 284, 285, 300, 303, 315, 317, 326, 327, 329, 330, 358, 403–405, 408, 414, 424, 425, 428, 429, 432–434, 440–442. Ми свідомо навели 57 бібліографічних позицій, присвячених В. Свідзінському. А вихід творів поета у двох томах 2004 р. та вибраних творів 2011 р. за участі Е. Соловей став справжнім відкриттям цього імені, про що свідчать численні відгуки та рецензії на ці видання в пресі.

Окрім В. Свідзінського, в орбіту наукової обсервації Е. Соловей потрапляють твори, щоденники, листи С. Голованівського, Л. Первомайського, С. Єфремова, В. Стуса, А. Добрянського, І. Калинця та ін. А яким світлом любові сповнені книги, підготовлені за її участі як упорядниці та авторки передмов, післямов, коментарів, власних текстів: «“У мерехтінні найдорожчих лиць”: згадуючи Михайлину

Коцюбинську» (Київ, 2012), «Притча про поетів. Ще чотири маленькі евристичні повісті. Трохи спогадів» (Київ, 2014), «Анатолій Добрянський. Листи до матері» (Чернівці, 2014), «Упізнання святого: нові маленькі повісті, історії, спогади, силъвети» (Київ, 2020). «Анна Гончарик: вибираю це небо» (Київ, 2022), присвячена св. пам'яті дочки.

Гортаючи сторінки покажчика, насправді відкриваєш для себе чимало нового, а, по правді кажучи, більше невідомого про нашу ювілярку. І щоразу все більше і більше захоплюєшся цією милою й тендітною пані, яка не скорилася Долі попри те, які б тяжкі випробування не доводилося їй переживати (часом поза межами можливого).

За оглав рецензії на біобібліографічний покажчик, доповнений унікальними світлинами із Ю. Шерехом, І. Дзюбою, Михайлиною Коцюбинською та ін. знаковими постатями нашої культури, свідомо обрав перефразовані слова із назви рецензії Е. Соловей «Чи має Ольга власний голос? Лист-рецензія» (зверніть увагу на жанрове визначення) на збірку івано-франківської поетеси Ольги Слоньовської «Гілочка глоду» (Ужгород : Карпати, 1986). Для молодой поетеси така увага до першої збірки з боку знаної та вимогливої критикині, як Е. Соловей, була, зрозуміло, неабиякою честю. Уважно проаналізувавши уміщені тут твори, звернувши увагу на успіхи поетеси (рецензентка розглядає їх у контексті творчості вже визнаних С. Чернілевського, І. Римарука, Світлани Короненко, В. Герасим'юка, Ліни Костенко, Галини Турелик, В. Базилевського), а також делікатно мовивши про прорахунки та «недохопи», Е. Соловей ув останньому підсумковому абзаці доброзичливо зауважує-проголошує-обнадіює: «Та все це (я переконана!) Ви, Ольго, переростете й подужаєте: маєте власний голос і вдумливий погляд. Тож доброї Вам дороги!»¹⁵.

Аналіз наукового доробку Е. Соловей, відображений у біобібліографічному сюжеті її покажчика, дає всі підстави заявити, що й вона, наша дорога ювілярка, має в гуманітаристиці, зокрема літературознавстві, мовлячи ж її словами, «власний голос і вдумливий погляд, має проникливу і добру душу, сказати б – роботящу». Тепер має і вдячних читачів покажчика! Многая літ і нових праць та наукових звершень!

¹⁵ Див.: Жовтень. 1988. № 3. С. 125.